

Emilio TOLENTINO

FAŠISTIČKA OKUPACIJA DUBROVNIKA 1941—1945 I RJEŠAVANJE »JEVREJSKOG PITANJA«¹

JEVREJSKA općina u Dubrovniku brojala je pred drugi svjetski rat 148 članova, od kojih je 87 bilo nastanjeno u samom Dubrovniku, a ostali su živjeli u Trebinju, Bileći, Hercegovom, Kotoru, Budvi, Tivtu i na Cetinju. Iako brojno mala, ova općina je veoma živo njegovala vjekovne jevrejske tradicije, starala se o socijalnim i drugim problemima i potrebama svojih članova, brižno čuvala dragocjene kulturno-historijske spomenike: staru sinagogu sa zbirkom sakralija i groblje sa drevnim macevot,² i održavala prisne veze sa drugim jevrejskim općinama u zemlji. Istovremeno, dubrovački Jevreji su u punoj mjeri učestvovali u svim oblastima života svog grada, vezani za njega neraskidljivim sponama mnogovjekovnog dije-ljenja dobra i zla.

Aprila 1941. je italijanska i ustaška, a zatim njemačka okupacija Dubrovnika prekinula plodnu djelatnost Jevrejske općine, a za njene članove započeo je dugi period progona, poniženja, izgnanstva i stradanja.

U općem metežu koji je nastao posle kapitulacije Jugoslavije aprila 1941, u Dubrovnik su pohrlili mnogi Jevreji bježeći pred nadiranjem njemačkih okupacionih trupa. Prvih dana pristiglo je oko 700 izbjeglica. Naša općina, čiji je predsjednik tada bio Josip Mandl,³ poduzela je odmah mnoge mjere za njihovo zbrinjavanje.

Razdiobom stare Jugoslavije na razne okupacione zone, Dubrovnik je pripao I italijanskoj zoni, u kojoj su vojnu vlast držale italijanske trupe, a civilnu, od maja 1941, preuzele ustaše.⁴ To je značilo da su se sve antijevrejske mjere koje je donijela tzv. Nezavisna Država Hrvatska odnosile i na Jevreje u Dubrov-

¹ Odlomci iz memoarskih spisa Emilija Tolentina o sudbini Jevreja i Jevrejske opštine u Dubrovniku u toku drugog svjetskog rata. Kompletni spisi nalaze se u arhivu Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu (JIM, reg. br. 2973). E. Tolentino, potomak jedne od najstarijih dubrovačkih porodica, predsjednik je Jevrejske opštine u Dubrovniku od 1945. godine. (Sve primedbe uz tekst daje redakcija Zbornika.)

² Macevot (hebr.) — nadgrobni spomenici.

³ Josip Mandl, rodom iz Bileća, doselio se u Dubrovnik 1904. g. Bio je predsjednik Jevrejske opštine od 1921. do 1942. sa prekidom u dva navrata po tri godiine. Interniran je 31. XII 1942. sa ostalim dubrovačkim Jevrejima u logor u Gružu, gde je ostao do februara 1943, kada je oslobođen na intervenciju velikog župana i ostaje u Dubrovniku do kapitulacije Italije. Po ulasku nemačkih okupatora u Dubrovnik, J. Mandl i njegova žena su oktobra 1943. uhvaćeni, pa deportovani i ubijeni.

⁴ *Istorijski atlas oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije 1941—1945*, Izd. Vojnoistorijskog Instituta JNA, Beograd 1952, Karta br. 2.

niku.⁵ Sve te mjere sprovodio je veliki župan A. Buć sa svojim ustaškim činovnicima i agentima. Plakatima (prilog 1) i preko zvučnika objavljena je najprije naredba o predmetima pokretne imovine koje Srbi i Jevreji treba odmah da predaju (sva vozila, pogonski materijal, pišaći pribor, boje, oružje, foto-materijal i dr.), zatim zabrana da Jevreji, Srbi i Cigani ulaze u javne lokale, kina, kupatila (prilog 2); za Jevreje i Srbe određen je policijski sat od 7 sati na večer (prilog 3); na kafanama su osvanuli natpisi »Židovima i psima ulaz zabranjen«; Jevrejima je naredeno — pod prijetnjom velike globe i zatvaranja — da na svoje tvrtke moraju staviti natpis »Židovska tvrtka« i da svi koji su stariji od 14 godina moraju nositi žute tkanene značke sa slovom »Ž« (prilozi 4 i 5), koju su bili obavezni kupiti kod policije, a posebni ustaški agenti su hvatali svakog koga bi zatekli bez te značke. Postavljeni su ustaški komesari u jevrejskim radnjama, a stanovi Jevreja opljačkani. Preko radija širena je silna antisemitska propaganda.

Juna 1941. odvedene su prve žrtve u sabirne logore a kasnije transportovane u Staru Gradišku i Jasenovac. Zatvori su se noćnim racijama punili uhapšenim Jevrejima i Srbima, koji su tu čekali na deportaciju (prilog 6). U gradu je nastala opća depresija, neizvjesnost ko će iz redova građana stavljenih izvan zakona dočekati sutrašnji dan. Zatvorenike nisu smjeli obići ostali članovi obitelji i donijeti im nešto hrane, iz straha da će i njih ubaciti u zatvor.

16. jula 1941. došao je po mene agent ustaškog redarstva Ragib Novalić i naredio mi da pođem s njim i otključam sinagogu u Žudioskoj ulici. U to vrijeme sam vršio dužnost sekretara Jevrejske općine. Pred sinagogom su čekala dva Nijemca u civilu.⁶ Služeći se agentom Novalićem kao tumačem, naredili su da

⁵ »Zločini okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Hrvatskoj« (JIM, reg. br. 2959); zakonske odredbe i naredbe objavljene u »Narodnim novinama« i u »Zborniku zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske«, štampane u Zagrebu u toku nacističke okupacije.

⁶ O temeljno izrađenom nacističkom sistemu pronalazjenja i zaplenu jevrejskih kulturno-istorijskih vrednosti u okupiranoj Jugoslaviji, uporedo sa hapšenjem i deportovanjem Jevreja, i o ulozi folkadočera i drugih saradnika okupatora u tome, svedoči, između ostalog, Izveštaj inž. Ingrama, »referenta za Jugoslaviju«, čije je sedište bilo u Zagrebu, a koji je pripadao »Operativnom štabu državnog vođe Rozenberga« (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg — Stabführung — Der Leiter des Referates Südosten). Izveštaj je pisan 2. maja 1942.

Posebno se u izveštaju navodi koje su jevrejske opštine, škole i društva u Jugoslaviji, zapravo njihova arhiva i imovina, »obrađene« (bearbeitet), a koje još nisu zbog »propusta« Ingramovog prethodnika dr. Laubera.

Posle davanja spiska svih saradnika zagrebačkog centra i njihovih zaduženja, naročito za »naučne saradnike«, u izveštaju se kaže:

»... Dr. Hille hat den Rotary-Klub und die gesamte Judenliteratur für den Südslawischen Raum bearbeitet. Er lieferte darüber zwei zusammenfassende Berichte mit statistischen Material. Diese Berichte sind m. W. der Stabsführung nicht bekannt und dürften vermutlich direkt dem Judeninstitut oder der Hohen Schule weitergegeben worden sein. In der Aussenerbeit war Dr. Hille mit Ausnahme eines kurzen Einsatzes in Ragusa (zur Bearbeitung der dortigen jüdischen Gemeinde) nicht eingesetzt. Er wurde nach seinen Aussagen nur innerdienstlich für die wissenschaftliche Auswertung verwendet.

Marko Mirtzsch wurde ebenfalls als wissenschaftlicher Mitarbeiter hauptsächlich für die Auswertung im Innendienst für Judenfragen verwendet, und zwar seit 1. 6. 41. Im Aussendienst wurde er gleich Dr. Hille nur einmal kurz in Ragusa und, zusammenhängend damit, in Serajewo eingesetzt.

Der Einsatz in Ragusa bedarf der besonderen Erwähnung und zwar nicht wegen der Ergebnisse, sondern wegen einer Reihe von Vorfällen, die damit zusammenhängen und die Dienststelle Agram zum Teil noch heute beasten. Für den Einsatz in Ragusa besorgte sich Dr. Lauber eine Anweisung der »Direktion für öffentliche Ordnung und Sicherheit des unabhängigen Staates Kroatien« vom 30. 5. 41, Nr. 2510/41, an die Polizeidirektion Ragusa, wonach diese durch den Direktor (Staatssekretär Eugen Kvaternik, Sohn des Marschalls Kvaternik) angewiesen wurde, »den Repräsentanten des deutschen Kulturreamtes des Dr. Alfred Rosenberg in jeder Beziehung entgegenzukommen und alle Ihre

im predam arhivu Židovskog kulturnog društva. Tu arhivu nismo imali u našoj općini, jer je društvo postojalo samo od 1922. do 1929. godine, kada je prestalo sa svojom aktivnošću. Uz mnoge pogrdne izraze ovi Nijemci su inzistirali da se ta arhiva pronađe, ali kad su se, valjda, uvjerali da ona zaista ne postoji, tražili su arhivu same Jevrejske općine. Arhiva je stajala u ormaru. Ona na žalost, nije na vrijeme sakrivena, jer nismo pretpostavljali da će interesirati okupatora. Sve druge dragocjenosti iz sinagoge — svitke Tore, ukrase od srebra i vezene tkanine — mi smo, zahvaljujući brizi i upornosti Regine Tolentino, odmah po izbijanju rata dobro sakrili, te su spasene od pljačke okupatora.

Oba Nijemca su kao divljaci pograbili stare protokole, zapisnike, matične knjige i korespondenciju općine. Jedan od njih je iz džepa izvadio svoj notes i počeo da upoređuje svezak po svezak sa spiskom iz notesa i otpisivao ono što je našao. Znači da je još prije okupacije postojao kod Nijemaca spisak naše Arhive. Do njega su došli svakako uz pomoć nekog od »naučnih istraživača«, u stvari nekog njemačkog špijuna, koji je prije rata na podmukli način pregledao našu staru arhivu i izradio spisak. Kada je Nijemac došao u svom spisku do knjige zapisnika (Pinakes) vođene od 1600. godine, koja se nije nalazila u ormaru, obratio se tumaču rečima: »Fragen sie den Schwein-Jude wo ist der Protokol von sechzehnhundert.« Još uvijek zbunjen zbog ovog vršljanja po našoj arhivi i ne znajući njihove prave namjere, pokazao sam na moj sto. Tamo su našli taj stari Pinakes, dragocjeni dokument o životu i radu naše općine u XVII vijeku, naročito nakon velikog potresa koji je zadesio Dubrovnik 1667. godine, kada je naša sinagoga bila pošteđena od razaranja. Čim su završili pregled arhive, Nijemci su tražili da pregledaju sinagogu. Vidjevši da je *hekal*⁷ prazan, opet su uz pogrdne izraze zahtijevali preko tumača da im pokažem gde su »die Puppen« (lutke), kako su podrugljivo nazvali svitke Tore. Čekao sam da tumač prevede, da dobijem u vremenu i da se što bolje priblerem i smislim uvjerljiv odgovor. Znajući da su sve te dragocjenosti dobro sakrivene, mirno sam odgovorio da su sve to odnijeli oni koji su bili u sinagogi prije osam dana. Čini se da je za njih to bilo uvjerljivo. Vratili su se u kancelariju općine i u jedan sanduk spakovali cijelu arhivu; poslali su agenta da dovede nosača i naredili da sanduk odnese u upravu ustaške

Forderungen betriffs Durchsuchungen un Verhaftungen von Juden, Serben und Freimaurern unbedingt zu erfüllen». Auf Grund dieser Anweisung erfolgte in Ragusa eine grosse Verhaftungsaktion, die unter dem Namen der Dienststelle des Reichsleiters Rosenberg durchgeführt wurde und im Endergebnis zu Beschwerden und Schritten der kroatischen Stellen bei der Deutschen Gesandtschaft führte. Dr. Lauber bediente sich als Gewährsmann für die Aktion in Ragusa des Volksdeutschen Peter F. Stadt, wohnhaft in der Villa Flora in Ragusa, dem er mit Schreiben vom 7. 6. 41 bestätigte, »In Verfolgung der von ihm anlässlich seines Besuchs in Dubrovnik veranlassten Massnahmen zur Sicherstellung von jüdischen und freimaurerischen wissenschaftlichen Buch- und Aktenmaterialien in seiner Abwesenheit tätig zu sein«. Diese Vollmacht benutzte F. Stadt anscheinend dazu, im Namen der Dienststelle des Reichsleiters Rosenberg oder, wie vom SD behauptet wird, im Namen der Deutschen Geheimen Staatspolizei die Verhaftung aller möglichen Personen durchzuführen, obwohl hierfür für den Einsatzstab weder triftige Gründe, noch weniger aber die rechtlichen Voraussetzungen gegeben waren.«

(JIM, reg. br. 3048).

Nema sumnje da se među licima pomenutim u ovom izveštju nalaze oni koji su 16. jula 1941. zaplenili arhivu Jevrejske općine u Dubrovniku.

⁷ *Hekal* (hebr.) — naziv za naos jerusalimskog hrama; ovdje je upotrebljen za označavanje prostora u kojem se čuvaju svici Tora (Mojsijevog Petoknjžja), koji se po pravilu naziva Aron *hakodes*.

policije. Kad su pošli, povelili su i mene kao i rabina Salomona Baruha,⁸ koji je u međuvremenu došao u sinagogu da vidi šta se dešava i da mi pomogne, te je i on doživio najgora vrijeđanja, ali su nas iznenada ostavili na ulici rekavši agentu: »Lassen sie gehen die zwei Schweine.«

Pokušao sam nakon dva dana, pismenim putem u ime općine, da tražim od Predstojništva gradskog redarstva Dubrovnika da nam se povrate bar matične knjige i zapisnici,⁹ ali to je bilo bezuspješno, jer je arhiva već bila prenijeta u Zagreb, a odatle joj se zametnuo svaki trag. Kao svjedočanstvo ostao nam je zapisnik sa potpisom Ragiba Novalića, »redarstvenog detektiva«, da je »*prilikom pregleda pronađeno i zaplijenjeno 14 kom. židovskih knjiga na španjolskom i ital. jeziku, 6 kom. židovskih knjiga na hebrejskom jeziku, 3 kom. židovskih knjiga na hrvatskom jeziku k židovskom pitanju.*«¹⁰

Jevrejska općina u Zagrebu nas je obavijestila 21. jula 1941. da se u Gackom nalazi 117 jevrejskih izbjeglica iz Njemačke, da su potpuno bez sredstava, izloženi gladi i bijedi.¹¹ Iz Zagreba nemaju mogućnosti da dođu u vezu sa tim izbjeglicama, te su naš zamolili da im što hitnije pomognemo, a oni nam u tu svrhu šalju sa svoje strane 10.000 kuna. Stiglo je i pismo samih izbjeglica u kojem iznose svoj bezizlazni položaj.¹² Naša općina je odmah nabavila hranu i poslala u Gacko. Izabran je i jedan manji odbor koji je počeo sabirnu akciju za sakupljanje odjevnih predmeta, hrane i novca po kućama ovdašnjih Jevreja. Svake sedmice dolazili su iz Gacka po dvojica iz te grupe izbjeglica i preuzimali sakupljenu pomoć.

Kada su septembra 1941. italijanske vlasti ponovo preuzele i civilnu upravu u Dubrovniku, nastalo je zatišje u pogledu deportovanja Jevreja od strane ustaša, pa su čak pušteni na slobodu uhapšeni Srbi i Jevreji. Ustaše i gestapovci su za dalje deportacije morali tražiti saglasnost od italijanskih vlasti.

Broj izbjeglica sa ustaškog i njemačkog okupacionog područja se još više povećao, dostigavši cifru od oko 1.600 muškaraca, žena i djece. Većina je stizala u vrlo bijednom stanju, spasavajući gole živote. Mnogi su morali sve što se od novca kod njih zateklo da predaju italijanskim karabinijerima da bi ih pustili da pređu u italijansku okupacionu zonu, inače bi ih vratili natrag ustašama i Nijemcima, što se više puta događalo sa onima koji nisu imali novca. Teškoće se nisu završavale prelaskom te međuzonske granice. Trebalo je za izbjeglice naći smještaj, obezbijediti im ishranu i, što je bilo najvažnije, izdejstvovati za njih dozvole boravka. Svu tu brigu uzela je na sebe naša Jevrejska općina sa svojim malobrojnim članovima, koji su i sami već bili u bijednom stanju zbog raznih ustaških maltretiranja, izbacivanja iz stanova i službi, konfiskacije i pljačke pokretne imovine. Uz pomoć činovnice ustaškog redarstva, Ivanke Naranče, inače ilegalne pripadnice NOP, mnoge izbjeglice su dobile ovjerene pasoše. Svakog dana u 12 č. dolazila bi ona u radnju Angela Tolentina, donijela bi ovjerene pasoše i preuzela bi druge za ovjeru.

⁸ Rabin Salomon Baruh, rođen u Travniku 1907. Interniran je sa ostalim dubrovačkim Jevrejima u Gružu i zatim na Rab. Po kapitulaciji Italije i oslobođenju logora pristupio je NOP-u i radio u ZAVNOH-u. U toku 6. neprijateljske ofanzive uhvatle su ga jedinice »Handžar«-divizije i ubile.

⁹ JIM, reg. br. 2986.

¹⁰ JIM, reg. br. 2985.

¹¹ JIM, reg. br. 2983.

¹² JIM, reg. br. 2973.

Decembra 1941. je raspušten logor u Gacku zbog borbi koje su tamo vođene između partizana i okupatora, te je i 117 izbjeglica iz tog logora došlo u Dubrovnik. Za Jevrejsku općinu nastala je nova briga za smještaj tih nesretnih ljudi koji od 1933. godine lutaju od nemila do nedraga. Svim mogućim snagama nastojali smo da ublažimo njihove patnje.

Nastala je teška 1942. godina. Grad je pun izbjeglica, a nove i dalje pristižu iz svih krajeva (prilozi 7. i 8), glad pritiskuje; izbjeglice izgledaju kao aveti, lutaju po gradu, svi su bez posla i bez novca; općina je iscrpla sva svoja sredstva, te im ne može više pomoći koliko bi trebalo, ali ipak čini sve što je još u njejoj moći. Mjesni općinari su takođe sasvim osirotnjeli, jer su i oni bez posla, a u njihovim radnjama gospodare ustaški povjerenici.

Međutim, stižu vijesti iz jevrejskih općina u Zagrebu, Sarajevu i Osijeku, da je tamo položaj Jevreja mnogo strašniji, naročito mnogobrojne djece. Svi su otpremljeni u logore, a malobrojnim službenicima jevrejskih općina naredeno je da moraju obezbjediti ishranu i odjeću za logoraše. Nemoćni da sami to učine, obraćali su se za pomoć drugim jevrejskim općinama koje su još na neki način postojale, naročito u oblastima pod italijanskom vojnom komandom, pa i našoj općini.¹³ Organizirali smo nove sabirne akcije. Naši općinari dali su i ono malo što im je ostalo od odjeće, te je to otpremano za Đakovo i Jasenovac.

Za hitnu pomoć su nam se obraćali i povjerenici sefardske i aškenaske Jevrejske općine u Sarajevu, suci Srećko Bujas i Branko Milaković (prilozi 9. i 10).¹⁴ te smo uz najveće napore sakupljali pakete sa hranom i odjećom za logore u Jasenovcu i Kruščići, gdje se nalazio veliki deo deportovanih Jevreja iz Sarajeva, i za logor u Čapljini,¹⁵ kuda je dopremljena još jedna grupa jevrejskih izbjeglica iz Njemačke, njih 147, ali je decembra 1942. počelo i njihovo deportiranje u Jasenovac (prilog 11).

U novembru 1942. Gestapo je tražio od komande VI italijanskog armijskog korpusa da mu se izruče svi Jevreji koji su se u to vreme nalazili u Dubrovniku, da bi ih prebacili, navodno, u Njemačku na rad. Počelo je ponovo bježanje na područja anektirana od Italijana gdje nije bilo ustaških vlasti. Velika župa Dubrava u Dubrovniku dala je svoju suglasnost da se odvedu svi Jevreji, ali je bila potrebna i suglasnost italijanskih vojnih vlasti. One nisu dale suglasnost i odlučile su da same interniraju sve Jevreje sa teritorija pod italijanskom okupacijom. Šta je navelo italijanske okupatore da donesu takvu odluku? Teško je povjerovati da su to bili humanitarni razlozi, da bi spasili ljude od odvođenja u njemačke logore smrti. Odgovor bi prije trebalo tražiti u nastojanju italijanskih vlasti da

¹³ JIM, reg. br. 2981, 2982, 2997, 2998, 2999, 3002, 3011, 3015, 3017, 3022.

¹⁴ JIM, reg. br. 2698, 2989–2996, 3008, 3016. Prema sačuvanim pismima i izvještajima sudije Srećka Bujasa iz doba okupacije i izjava po oslobođenju, može se utvrditi da su on i sudija Branko Milaković nastojali da olakšaju položaj obespravljenih i deportovanih sarajevskih Jevreja. Iako ništa bitno nisu mogli da učine u sprečavanju zločina. Kao povjerenici sefardske i aškenaske jevrejske općine u Sarajevu, pokušali su, bez lične koristi, da spreče uništenje i pljačku jevrejske imovine.

¹⁵ JIM, reg. br. 3005, 3047.

zadrže prestiž nad Njemcima bar u svojoj I okupacionoj zoni,¹⁶ (prilozi 12—18).

Stvorena su tri logora («Campi di concentramento per gli internati civili di guerra») — jedan u Gružu, u zgradi nekadašnjeg hotela »Vreg«, u koji su smjestili sve nas Jevreje stalno nastanjene u Dubrovniku; drugi logor je stvoren u Kuparima, u zgradi bivšeg hotela »Kupari«, u koji su smješteni bivši logoraši iz Gacka, njih oko stotinu, i još oko 800 Jevreja-izbjeglica iz Bosne; treći logor je formiran na otoku Lopudu, u zgradi bivšeg »Grand hotela«, u koji je smješteno više stotina Jevreja-izbjeglica iz Mostara i iz raznih drugih mjesta pod njemačkom i ustaškom okupacijom. I svi Jevreji koji su naknadno stizali u Dubrovnik iz tih mjesta odmah su upućivani u logore u Kuparima i na Lopudu. Do 31. decembra 1942. završeno je interniranje svih Jevreja.

»Hoteli« — zapuštene zgrade bez inventara — u koje su dovedeni internirci bili su opasani bodljikavom žicom, a sa svih strana su stajali karabinijeri u stražarnicama. Van žica nije niko smio izlaziti, osim izuzetno do bolnice radi liječenja težih bolesnika. Zahvaljujući našoj internoj podjeli zaduženja u svim ovim logorima, posebno našem staranju za stare i djecu, i pored veoma oskudne hrane i sasvim slabog grijanja u primitivnim malim pećima na drveni ugljen tokom zimskih mjeseci, kao i velike stiješnosti (bilo nas je i po deset u sobi predviđenoj za 1—2 osobe), spriječene su epidemije, a internirci su očuvali pribranost duha iako je sve pritiskivala strepnja za bližnje koji su ostali po njemačkim i ustaškim logorima.

Maja 1943. Gestapo je ponovo tražilo od italijanskih vojnih vlasti izručenje svih Jevreja. Međutim, italijanska komanda je i ovog puta to odbila, ali je zato sve internirce iz Gruža, Kupara i Lopuda prebacila u novoformirani koncentracioni logor na Rabu. U njega su dopremljeni i Jevreji iz drugih italijanskih logora u Dalmaciji, te je broj logoraša iznosio oko 3.000. Prebacivanje u logor na Rabu započelo je 27. maja 1943. U logoru su svi ostali do kapitulacije Italije 9. septembra 1943, kada se više stotina mladića i djevojaka uključilo u oružanu borbu protiv njemačkih okupatora i ustaša (Jevrejski rapski bataljon,¹⁷ slovenački bataljoni Rapske brigade, jedinice VII banijske divizije, jedinice VII i IX slovenačke divizije; jedan dio bivših logoraša, koji se prebacio prvo u Italiju, stupio je 1944. u III prekomorsku brigadu; izvjestan broj liječnika i bolničarki radio je od početka 1944. u partizanskoj bolnici u mjestu Grumo u Italiji). U toj borbi su mnogi položili svoje živote. A stariji, prebacivši se na oslobođenu partizansku teritoriju, prvenstveno u Baniju i Kordun, uključili su se, svako prema svojim sposobnostima, u razne aktivnosti narodne vlasti. Izvjestan broj starih i bolesnih ostao je na

¹⁶ Sačuvana su mnoga dokumenta u arhivima italijanskih i nemačkih okupatora i njihovih ustaških pomagača iz kojih se vidi u kojoj mjeri je Treći rajh, preko svojih ambasadora Kašea u Zagrebu i Makenzena u Rimu, insistirao kod italijanske vlade i vojnih komandanata u okupiranim oblastima da se pitanje deportovanja Jevreja čije je mesto stalnog boravka u italijanskim okupacionim zonama i anektiranim oblastima, III izbeglica koje su stigle u te krajeve, prepusti nemačkim vlastima i time »Jevrejsko pitanje«, tj. uništenje svih Jevreja, reši ujednačeno na celoj okupiranoj teritoriji Jugoslavije (v. priloge 7—13). (JIM, reg. br. 2316, 3049—3054.)

¹⁷ Viktor Hajon, *Konačno — sloboda! Formiranje Jevrejskog bataljona na ostrvu Rabu*, Jevrejski almanah 1954, str. 110—113, izd. Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd; Aleksandar Lebl, *Četvrt veka od formiranja Rapskog bataljona*, Jevrejski pregled, br. 7—8, str. 17—24, Beograd 1958. Ing. Aron Kamhi — Mirko Levinger, *Pokret otpora među Jevrejima Bosne i Hercegovine interniranim na Lopudu i Rabu*, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, str. 255—261, Sarajevo 1966.

samom Rabu i pao u ruke Nijemcima, te su odvedeni u razne nacističke logore i tamo ubijeni.

Kada su posle kapitulacije Italije Nijemci ušli u Dubrovnik, Hercegovinu i Trebinje, odmah su pokupili i odveli u logore smrti nekolicinu Jevreja koji su se tamo zatekli po povratku sa Raba. Sve jevrejske nekretnine prenete su u gruntovnici u vlasništvo NDH, takođe i imovina naše Jevrejske općine u Dubrovniku zajedno sa sinagogom, koju su ustaške vlasti iznajmile Hrvatskom radničkom savezu na 99 godina.

Od 87 dubrovačkih Jevreja, u narodnooslobodilačkom ratu učestvovalo je 24, od kojih su šestorica poginuli. Kao žrtve fašizma život je izgubilo 27 lica (prilog 19).

SPISAK PRILOGA UZ ČLANAK

OKUPACIJA DUBROVNIKA 1941—1945 I RJEŠAVANJE »JEVREJSKOG PITANJA«

- 1 »Opći proglas«, izdat 29. jula 1941, kojima »Ustaška obrambena služba« i »Redarstveno ravnateljstvo Velike župe Dubrava« naređuje Srbima i Jevrejima u Dubrovniku da pod pretnjom primene »Ustaškog kratkog zakona« predaju sva svoja vozila i niz drugih predmeta prema spisku i zabranjuju im slobodno kretanje posle 20 č. Posebnom objavom taj proglas je istog dana opozvan, ali je 13. avgusta, uz nešto blaže pretnje, ponovo objavljen.
- 2 Naredba »Predstojništva gradskog redarstva« u Dubrovniku od 3. juna 1941, kojim se zabranjuje Jevrejima posećivanje javnih lokala i naređuje da obeleže svoje radnje natpisom »Židovski dućan odnosno poslovnica«.
- 3 Naredba »ustaškog stožera« u Dubrovniku od 25. juna 1941, kojom se, pored ostalog, zabranjuje Jevrejima i Srbima kretanje ulicama od 19 č. do 7 č. ujutro.
- 4 Naredba »Predstojništva gradskog redarstva« u Dubrovniku od 3. jula 1941, o obeležavanju jevrejskih radnji natpisom »Židovska tvrtka« i o obavezi da svi Jevreji stariji od 14 godina nose žute značke.
- 5 Naredba »Predstojništva gradskog redarstva« u Dubrovniku od 9. septembra 1941, o obavezi Jevreja da i dalje nose žute značke i obeležavaju radnje. Na intervenciju komande italijanske divizije »Marke« ukida se ustaška zabrana slobodnog kretanja za Jevreje.
- 6 Raspis »Velike župe Dubrava« od 31. jula 1941, da se uhapsu i deportuju u sabirni logor u Gospić svi Jevreji i Srbi — komunisti.
- 7 Pismo generala Amika, komandanta italijanske pešadijske divizije »Marke«, gradonačelniku Dubrovnika, od 17. avgusta 1942, u kojem ga obaveštava da je 300 Jevreja ilegalno došlo u Dalmaciju iz Hrvatske (zapravo, sa teritorije pod ustaškom vlašću — prim. red.) i da italijanske više vojne vlasti traže da se oni vrate na hrvatsku teritoriju. Na ostrvo Lopud biće poslato 150 izbeglica, a ostale treba uputiti severno od Dubrovnika, s tim da im se obezbedi smeštaj.
- 8 Koncept odgovora »velikog župana« Antuna Buća komandi divizije »Marke« od 17. avgusta 1942, u kojem tvrdi da ne može obezbediti ishranu za izbegle Jevreje niti se slaže da ih se dovede baš u Dubrovnik, gdje i ovi postojeći vrše neprijateljsku promičbu«.

- 9 Pismo poverenika za Jevrejsku sefardsku i aškenasku opštinu u Sarajevu Srećka Bujasa i Branka Milakovića od 25. septembra 1941. upućeno Jevrejskoj opštini u Dubrovniku, u kojem apeluju za hitnu pomoć Jevrejima u logoru u Kruščici.
- 10 Odgovor Jevrejske opštine Dubrovnika poverenicima Jevrejske sefardske i aškenaske opštine u Sarajevu od 29. septembra 1941. u kojem napominje da, i pored iscrpenosti svih sredstava ove opštine radi zbrinjavanja izbeglica i Interniraca u Dubrovniku, dostavlja 10.000 kuna kao prvu pomoć zatočenicima u Kruščici, i da će i dalje sakupljati sredstva za tu pomoć.
- 11 »Ravnateljstvo ustaškog redarstva NDH« u Zagrebu obaveštava »Veliku župu Dubravu« u Dubrovniku 13. novembra 1941. da se Jevreji izbeglice, muškarci od 16 do 60 godina, koji su privremeno smešteni u Čapljini, moraju otpremiti u logor Jasenovac.
- 12 Italijansko ministarstvo spoljnih poslova obaveštava Musolinija 21. avgusta 1942. o telegramu Ribentropa nemačkoj ambasadi, u kojem se traži da se italijanskim vojnim vlastima u Hrvatskoj daju uputstva da se i iz italijanskih okupacionih zona Jevreji masovno deportuju na Istok. U obaveštenju se kaže da to u stvari znači uništenje Jevreja i ujedno se napominje da je likvidacija u Hrvatskoj ušla u odlučujuću fazu. Traži se da »duče« odluči o tome. Na pismu je Musolinijeva primedba »Nulla osta« — što je značilo da on odobrava nemački zahtev.
- 13 Telegram nemačkog poslanika u Zagrebu Kašea od 26. avgusta 1942. Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, u kojem obaveštava da će Lorković otputovati u Dubrovnik radi pregovora sa generalom Roatom o italijanskim zonama II i III, da će pored ostalog biti govora i o deportovanju Jevreja i da Lorković očekuje uspešan ishod pregovora.
- 14 Pismo nemačkog poslanika u Rimu Makenzena od 25. avgusta 1942. Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu, u kojem, pored ostalog, obaveštava o nalogu Musolinija da se prema Jevrejima u delovima Hrvatske koje su okupirali Italijani postupi na isti način kao u ostalim delovima Hrvatske, naročito kao u oblastima koje su okupirale nemačke trupe.
- 15 Telegram nemačkog poslanika u Rimu Makenzena Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu od 8. oktobra 1942, u kojem prenosi odgovor markiza d'Ajete o merama protiv Jevreja u oblastima pod italijanskom okupacijom. Odgovor zapravo sadrži samo obaveštenje da je od italijanske vrhovne komande zatražen izveštaj o tome kako se mere sprovode.
- 16 Komandant italijanske pešadijske divizije »Murde« obaveštava pismom od 5. novembra 1942. opštinu grada Mostara da su italijanske vrhovne vojne vlasti odlučile da se odmah interniraju svi Jevreji koji su izbegli na teritoriju pod italijanskom vojnom vlašću i da se ubuduće Jevreji ne smeju udaljavati iz mesta stalnog boravka.
- 17 Telegram Kašea, nemačkog poslanika u Zagrebu, upućen Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu 20. novembra 1942, u kojem obaveštava da su italijanske vlasti odbile da predaju Jevreje Nemcima i da će ih same internirati u logore na nekim ostrvima, među ostalima i na Lopudu.
- 18 Telegram Kašea, nemačkog poslanika u Zagrebu, upućen Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu 4. decembra 1942, u kojem izveštava o stanju deportacije Jevreja iz italijanskih okupacionih zona u logore na ostrvima Lopudu i Braču i Kraljevici. Kaše napominje da bi te Jevreje trebalo prebaciti brodom do Trsta, a odatle u Nemačku.
- 19 Julije Brajer, *U spomen Jevrejima Dubrovnika, poginulim u godinama 1941—1945, crtež.*

OPĆI PROGLAS

1) Svi Srbi i Židovi na području Dubrovnika, Gruža i Lapuda, bez obzira na vjeroispovijest, imaju u određenom roku predati sve svoje:

automobile, kamione, motorcikle, bicikle, radio-aparate, foto-aparate, pišaće strojeve, aparate za umnažanje, tiskarske boje; motorne čamce, jedrilice, čamce svih vrsta, gondule (sandoline); pogonski materijal (benzin i naftu), ulja za podmazivanje, djelove motora, sav pribor za popravke i montiranje motornih kola, gume svih vrsta za bilo koja vozila; jahaći pribor; svaki i najmanji dio vojničke spreme i oružja (hladnog i vatrenog); naliv-pera, pišaći papir svake vrste, matrice i papir za umnažanje, indigo-papir, tintu svih vrsta i boja, štambilje, sprave i materijal za njihovu izradu; sve neupotrebljene fotografske ploče i filmove u ispravnom stanju. Zatim sve sprave (aparate), kemikalije i pribor (materijal) za izradu fotografskih negativa, diapozitiva i slika; dalekozore (durbine).

2) Tko utaji bilo koji od naprijed nabrajenih predmeta, potpuno ili djelomično, ili ih preda drugoj osobi u potrazi ili ih proda iza časa izdavanja ovog proglasa; tko preda nepotpuno vozilo (bez guma ili kojeg dijela vozila); tko na bilo koji način pokuša sabotirati, kaznit će se po **USTAŠKOM KRATKOM ZAKONU!**

3) Vodena vozila predavat će se u gradskoj luci, u spremištu Hrv. veslačkog kluba „Neptun“.

4) Sva ostala vozila predavat će se u garaži Vile Banac, iznad gradskog kupališta na Pločama, a svi ostali predmeti u prvom katu iste zgrade.

5) Na sve predane predmete izdat će Redarstveno Ravnateljstvo Velike Župe „Dubrava“ potvrde.

6) Svi Židovi i Srbi, bez obzira na vjeroispovijest, koji budu uhvaćeni na ulici ili javnim lokalima poslije 20 sati, bit će odmah upućeni na prisilni rad. U slučaju da pruže i najmanji otpor, bit će im na licu mjesta sudeno kratkim ustaškim postupkom.

Naglašavamo da su Židovi koji su možebit podnijeli bilo kojoj vlasti molbu da budu oprostom od vršenja odredaba zakonskih mjera poduzetih protiv Židova, također dužni strogo se držati naredbe pod 6) Te naredbe moraju se također pridržavati i svi Židovi koji su podnijeli Ministarstvu Unutarnjih Poslova molbu da im se prizna počasno arijejsko pravo, dok od Ministarstva ne dobiju pozitivno rješenje.

7) Zabranjuje se svako kretanje vozilima iz luksuza i po privatnom poslu. Dopušta se kretanje motornim vozilima koja pripadaju vlastima građanskim, ustaškim, zdravstvenim, vojničkim i auto-taksima. Pravo na slobodno kretanje motornim vozilima imaju i liječnici u poslovima svoga zvanja.

Prekršitelji naredbe pod ovom točkom ostat će bez vozila, te će biti i novčano kažnjeni.

8) Predavanje vozila i predmeta vršit će se na dane 29, 30 i 31 srpnja 1941 godine i to svaki dan od 8 do 11 sati.

Oni na koje se ovaj opći proglas odnosi, neka dobro pripaze na rok!

Naredba 7.

Na temelju propisa čl. 67 a u vezi čl. 66 Z. U. U. ovo Predstojništvo Gradskog Redarstva naređuje sljedeće:

1) Zabranjuje se svako iznošenje, donošenje i širenje alarmantnih i neistinitih vijesti u bilo kojoj formi.

2) Zabranjuje se svim židovima posjećivanje javnih lokala, kafana i kupališta.

3) Naređuje se svim židovima da u roku od 24 sata od dana oglašenja ove naredbe izvjesa na svojim dućanima i poslovnicama oznaku: „Židovski dućan odnosno poslovnica“ u tri jezika i to: hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku.

Svaki prekršitelj ove naredbe bit će najstrožije kažnjen po postojećim redarstvenim propisima.

Dubrovnik, 3 lipnja 1941. g

Predstojnik redarstva:

Dr. Bubić, v. r.

Naredba

1) Naređuje se svim vlasnicima radio aparata, da ih do sutra 26 o. m. j. u 12 sati pr. p. predadu Ustaškom Stožeru u Dogaň. Od ovog se izuzimlju sva domaća i saveznička vojna lića i ustanove.

2) Zabranjuje se svim Židovima i Srbima kretanje na ulicama kao i držanje otvorenih radnja od 7 s. uveče do 7 s. ujutro.

3) Zabranjuje se svako posredovanje kod Ustaškog Stožera i drugih ustaških ustanova u vezi gornje naredbe.

Tko se ogrješi o gornju naredbu, biti će najstrože kažnjen po ustaškim propisima.

Ova naredba stupa na snagu odmah i ostaje na snazi do opoziva.

Za Dom Spremni !

Stožernik :

Ivo Rojnica v. r.

NAREDBA br. 11.

Na osnovu Naredbe o promjeni židovskih prezimena i označivanju Židova i židovskih tvrtka broj 336 Z. p. - 1941. Narodne Novine broj 43 određuju sljedeće :

1). Sve ove tvrtke, koje se smatraju židovskim tvrtkama u smislu § 6. gore cit. Naredbe, moraju u roku od osam dana u natpisu tvrtke jednako velikim slovima označiti ime i prezime Židova vlasnika, odnosno suvlasnika.

2) Sve židovske tvrtke označene pod 1). također moraju u roku od 48 sati na ulaznim vratima i izlozima izvijestiti žute cedulje veličine 16 x 25 cm s jasno istaknutim crnim natpisom „ŽIDOVSKA TVRTKA“ po dužini lista. Ove oznake imaju se priljepiti u sredini svih izloga i vratiju u visini 1,50 cm iznad poda.

3) Sva ona lica iznad 14 godina, koja se smatraju u smislu zakonske odredbe o rasnoj pripadnosti (Narodne Novine br. 16) ŽIDOVIMA moraju kod ovog Predstojništva NAJDALJE DO 12 SATI 7. SRPNJA 1941. GODINE pridignuti značke predviđene §-om 8 uvodno citirane Naredbe i iste izvan vlastite kuće nositi vidljivo na lijevoj strani prsiju.

4) Lica koja prekrše ili ne postupe po naređenjima iz točke 1). i 2). biti će kažnjena temeljem §-a 11 uvodno citirane Naredbe sa globom od 5.000 do 100.000 dinara i zatvorom od 1-6 mjeseci a u osobito izazovnim slučajevima i prisilnim radom u trajanju do godine dana.

Prekršitelji naređenja pod toč. 3). biti će kažnjeni sa globom od 100 do 10.000 dinara ili zatvorom od 10 dana do 3 mj., a u slučaju ponovljena jednom i drugom kaznom.

Dubrovnik, 3. srpnja 1941. godine

Predstojnik redarstva :

(Signature)

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Predstojništvo Gradskog Redarstva - Dubrovnik

Broj: 7980/41.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
DRŽAVNO POKLONIKOVANJE DUBROVNIK

Primljeno 219. 1941. sa pri.

NAREDBA br. 16.

Opazilo se, da su neki Židovi u zadnje vrijeme skinuli značke, koje su dužni nositi prema Naredbi Ministra Unutarunijih poslova broj 336-Z.p-1941 g. Narodne Novine br. 43.-

Budući ni jednim zakonskim propisom nije prednja naredba dokinuta, to se naređuje da odmah svi židovi moraju i dalje nositi značke, koje su dobili od ovog Redarstva, također moraju i dalje svoje trgovine označiti, kako je bilo naređeno, da se vidi da su trgovine židovske.

Naredba br. 1 Zapovjedništva divizije „Marche“ u pogledu kretanja građana po gradu važi i za Židove, pa se i oni mogu kretati po gradu i lokalima, kao i ostali građani, jer prednja zabrana nije bila određena nijednom zakonskom odredbom, već policijskom naredbom.

Tko se o prednju naredbu ogriješi bit će najstrože kažnjen po §-u 11 naredbe o promjeni židovskih prezimena i označivanja židova i židovskih tvrtki - Narodne Novine br. 43.-

Dubrovnik, 9. rujna 1941.

Predstojnik redarstva:
Mirko Živković v. r.

PREDMET: Pritvaranje i otprekanje
u zbiralište, Srba i Ži-
dova-komunista-krušnica.

1/ KOTARSKI OBLASTI - S V I H A

1/ Predstojništ u Gradskog Redarstva u Dubrovniku.

U smislu zamolnice Ravnateljstva Ustaškog
Redarstva u Zagrebu od 10. srpnja Broj Tab.1/41.najjužnije
izvršite pritvaranje svih Židova i Srba pravoslavaca kojim su
poznati po svom ranijem radu i držanju kao komunisti ili da su
istinski skloni tom pokretu.

Iste mjere poduzeti ćete i protiv komunista
drugih vjeroispovjesti time da se i oni priče do daljnjega u
pritvoru.

Brzojavno ~~svakogdana~~ postavite imena pritvorenih sa
oznacom ime, prezime, zanimanje te odakle je.

Srbe i Židove pritvoreno komuniste ina se
smjesta otpremiti u zbiralište Gospić čim za ove dobijete od
ove župe prethodno odobrenje a ostale pritvorene komuniste
zadržati do daljnjega u pritvoru.

O izvršenju ovog naloga i pisмено detaljno
izvijestiti najdalje do 10.kolovoza ove godina.

Veliki župan :
Antun Buć v.r.

Predmet i datum kao gori.

Redarstvenom Ravnateljstvu

Dubrovnik

Redi znanja i nadziranja da vam podređeni
redarstveni organi tačno izvrše gornja naredbu.

Dubrovnik 01.srpnja 1941.

Veliki župan :

31/7/41
W. 15

VELIKI ŽUPAN DUBROVNIK
1941. 31. 7. 41.
17/15
31. 7. 41.

Opis:
31/7/41
17/15

URGENT

COMANDO DIVISIONE DI FANTERIA 'MARCHI'

Nr. 2826/A.G.

P.M.32 - 17 Agosto 1942/XX

O G G E T T O : Trasferimento di ebrei dalla Dalmazia.

AL SIGNOR PREFETTO di

R A G U S A

.....

E' preannunziato l'imminente arrivo in questa zona di circa 300 ebrei abusivamente immigrati dalla Croazia in Dalmazia e che d'ordine delle superiori autorità militari italiane devono essere trasferiti nuovamente in territorio croato.

Di essi 150 verranno inviati all'isola di Mezzo (Lopud) che offre buone possibilità di alloggi; i rimanenti 150 dovranno essere sistemati nella zona costiera a nord di Ragusa, nell'isola di Calamotta ed eventualmente ancora nell'isola di Mezzo.

Vi interessò a predisporre d'urgenza per gli alloggiamenti relativi e per il loro vettovagliamento.

Rimango in attesa di conoscere al più presto i provvedimenti che avrete adottato con l'indicazione del numero degli ebrei da avviare in ciascuna località.

Gradite i miei saluti fascisti.

IL GENERALE COMANDANTE
(Giuseppe Amico)

7 17 17

20/1/42

Suprapoluitor

Tracat de diviziune u. 10000

Sik

Tracat: Elvori, otolara
u. Subrovnite

La baze cívica romana
5.7.VIII 1942 n. 2826 cast. mi se
invocati la, de in omi cazuri, ori
sa morali biti podani na
supul, nise ungti biti podani
ca nise ^{nise} ungti ~~ca~~ ali
ca oqura prelmana, pors
nema meduc voo sa zale
ca rudi sechinta puce.
Italuna, hoji bi nadoti
ca nise ungti u stangiu de
rebram bayiram, a ne
nesteu se stia da ih x d's
ca nise bai u Subrovnite
ca i ori potojeci nise ungti
ca stia nadebri

1
in topa opaco nu da
medij prij nadoti in
i udjib droavina i
i vosti ukavime
i save thvotile ne
uqur da tabovime
nise ungti voo u
ukavime.

Tracat primiti ungti
ca nise potojeci

17.VIII 42

fidj
v. 8

Subrovnite

SECRET
11/11
data: 32

29. rujna 1941.

P. M.

HOVJBBBHHHMM JAVREJBBBE SEPARDSEB I ASERASRE OICINE

U KRAJAVU

U odgovoru na Vaš dopis od 25. rujna o. g. br. 645, želim nam je javiti Van, da je ova Općina iscrpila sve fondove i sredstva zaradi velikih sadaka i molitvenih današujica, a naredite radi pripremi jevrejskim izbjeglicama i interniranim.

Međutim i ako je u Dubrovniku malen broj jevreja; od kojih je jedan dio upućen na našu pomoć, a opet jedan dio interniran, ova je općina- uvažujući Vaš apel - provela sahirnu akciju, koja je još u toku. U Vaš. k.o prvu priponododanas daznađujemo svotu od Kn. 10.000.-, a molim d. nam primitak potvrditi izvolite.

Ova je Općina sretna da je i ona sa svoja sredstva doprinijela skromni obol sa svoju ugroženom braću, a ona će i nadalje učiniti krajnje napore u tu svrhu odanivajući sećeno svakom posiva sa ublaženje kijed svoje braće.

Za Upravu Izraelike Bogotovne Općine
u Dubrovniku

A. Predsjednik.

Ante Kullberg

2316 N. 21-2-1/5

Ministero degli Affari Esteri
Gabinetto

Handwritten notes:
O
// // // // // // //
// // // // // // //
// // // // // // //

APPUNTO PER IL DUCE

Bismarck ha dato comunicazione di un telegramma a firma Ribbentrop con il quale questa Ambasciata di Germa-
richiesta di provocare istruzioni alle competenti Autorita
militari italiane in Croazia affinché anche nelle zone di
nostra occupazione possano essere attuati i provvedi-
menti di parte germanica e croata per un trasferimento
in massa degli ebrei di Croazia nei territori orientali.

Bismarck ha affermato che si tratterebbe di varie mi-
gliaia di persone ed ha lasciato comprendere che tali prov-
vedimenti tenderebbero, in pratica, alla loro dispersione
ed eliminazione.

L'Ufficio competente fa presente che segnalazioni del-
la R. Legazione a Zagabria inducono a ritenere che, per l'esi-
derio germanico, che trova consenziente il Governo austriaco,
la questione della liquidazione degli ebrei in Croazia sta-
rebbe ormai entrando in una fase risolutiva.

Si sottopone, Duce, quanto precede per le Vostre deci-
sioni.

Roma, 21 agosto 1941-XX

- 2 -

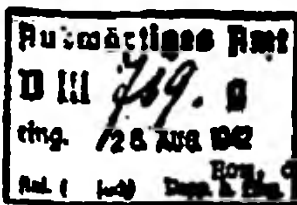
Italiener planen grossen Staatsbesuch. Das würde bedingen, dass Frontoise Poglavnik vor Besuch in Rom stattfinden müsste. Ich habe dagegen keine Bedenken .

Kascho

H299628

485806

Deutsche Botschaft
Rom

Kr. 1292/42 G.

G E H E I M

Auf den Erlaß. vom 13.8.42.

Kr. D III 562 G.

Betr.: Massnahmen gegen das Judentum in
den von den Italiern besetzten
kroatischen Gebieten.

Fürst Bismarck hat die Frage der Ausschließung
der Juden in den von den italienischen Truppen
besetzten Gebieten Kroatiens nach Eingang des oben
bezeichneten Erlasses mit Marchese d'Ajeta bespro-
chen. Dieser erklärte heute, die Angelegenheit sei
durch Graf Ciano dem Duce vorgetragen worden, wobei
auch ein Bericht des Gesandten Casertano verwendet
worden sei, den dieser über eine Unterredung mit
dem Gesandten Karich erstatet habe. Der Duce
habe Anweisung gegeben, dass die Juden in den von
Italien besetzten Teilen Kroatiens in der gleichen
Weise behandelt werden sollen wie im übrigen
Kroatien, insbesondere in den von deutschen Truppen
besetzten Landesteilen. >

p. M...

An den

Auswärtige Amt

in Berlin

H299629

485807

Telegramm
(G.Schreiber)

R o m , den 8. Oktober 1942, 20.10 Uhr
Ankunft: " 8. " " 20.20 Uhr

Nr. 3881 vom 8. 10.

Auf Nr. 3812¹⁾ vom 1. 10.

Zu der Frage Judennaßnahmen in italienisch besetztem Gebiet Kroatiens Übergab d'Ajeta Plessen Aufzeichnung, deren Übersetzung folgendermaßen lautet:

"Wegen der Maßnahmen betreffend die Juden, welche sich in dem von italienischen Truppen besetztem kroatischem Gebiet befinden, hat das Oberkommando bereits im August des Jahres die mit der deutschen Botschaft besprochenen Weisungen erhalten.

• Oberkommando ist zu ungehendem Bericht über Stand Durchführung der betreffenden Maßnahmen aufgefordert worden.

Weitere Mitteilung hierüber bleibt vorbehalten".

Schluß der Aufzeichnung.

Mackensen

Verteiler Nr. 4:

Mn 1) D III (Mack.)
Mn 2) • NAM
Mn 3) • St.B.
Mn 4) • NSAM
Mn 5) • Busch-Küster
Mn 6-10 • Abt. Leiter:
6) Pol. 7) Recht,
8) Deutsch, 9) Mio Pol.
10) Kult, 11) Presse,
12) Prot., 13) Mus, 14) Inf.
Mn 15 • Dg. Pol.
Mn 16 • Dg. Arb. Abt. (wenn nicht Pol. Arbeits-
abtg. ist)
Mn 17 • Sammlg. Taktik.

COMANDO DIVISIONE FANTERIA MURGE (154)

N. 3205/AG.7 di prot. P.M. 154 115 novembre 1942-XXI

Ufficio Affari Civili =

Carte annesse N.

Risposta al l. n° del
OOOETTO: Internamento ebrei

ALLA PREFETTURA DI M O S T A R

Le Superiori Autorità Militari hanno disposte l'immediato internamento di tutti gli ebrei dislocati nel territorio di giurisdizione armata italiana.

Pertanto gli ebrei non potranno più allontinarsi, per nessun motivo, dalle sedi di abituale loro residenza.

Essi restano a completa disposizione // dell'Autorità Militare Italiana; *con tutti i loro averi.*

Porto quanto sopra a conoscenza di codesta Prefettura perché ne prenda atto e dia le necessarie istruzioni, allo scopo di assicurare la completa osservanza, anche da parte degli organi dipendenti, degli ordini come sopra impartiti.

IL GENERALE DI DIVISIONE
C O M A N D A N T E
(Paride Negri)

Fandrey

*K.C. 1-7
Rachunofu*

"quasi mobile"

11:00

Telegramm
(G-Schreiber)

Agram, den 20. November 1942 22.15 Uhr
Ankunft: den 20. November 1942 22.45 Uhr

Kr. 3707 von 20.11.

Eilt sehr!

Aus Mostar und Dubrovnik verlautbart zuverlässig, dass Ansicht vorherrscht, Zusammenfassung der Juden in Lagern erfolge auf deutschen Druck hin. Italiener haben sich Durchführung dieser Aufgabe vorbehalten. Versuch, Überstellung der Juden an Deutschland für Arbeitsbataillone zu erreichen, wird von Italienern abgelehnt.

Italiener haben Absicht Juden auf einige Inseln zu konzentrieren. Genannt wird u.a. Lopud (bei Dubrovnik). Durchführung der Massnahmen ist nach italienischer Auffassung sehr delikat, weil auf Juden in Amerika Rücksicht genommen werden müsste, da diese die hierigen Juden (Dalmatien) materiell unterstützen. Einmischung der Kroaten oder Beteiligung bei der Durchführung sowie bei Erfassung jüdischen Besitzes wird von Italienern ebenfalls abgelehnt.

Bitte RSHA IV B 4 zu verständigen.

Kasche

- : Kop Nr. 1:
- Deutschland
- St. 1
 - St. 2
 - St. 2a) - RA: 4
 - St. 3 - St. S.
 - St. 4
 - St. 4a) - F. . . .
 - St. 5 - Botsch. . . .
 - St. 6-14 - A. . . .
 - St. 15 - (1) Pol, (2) Recht, (3) D. . . ., (4) Ho Pol, (5) D. . . ., (6) Press, (7) F. . . ., (8) Ha, (9) Int.
 - St. 16 - F. . . .
 - St. 17 - L. . . . Abt. (wenn nicht Pol. Ach. Abt. 12)
 - St. 17 - Sam. d. g. Teil. o.
- Was ist Nr. . . .

M299699

485871 X

Auswärtiges Amt
 3 III. 1089
 1942
 (G.-Schreiber)

Telegrams

(G.-Schreiber) (Date) (Time) & Rec.

Agram, den 4. Dezember 1942 19.30 Uhr
 Ankunft: " 4. " 1942 20.10 "

Nr. 3964 vom 4.12.

Stand der Vorbereitungen der Judenausiedlung in den Küstenzonen I., II., III. am 1.11.42. Beginn der Judenausiedlung in Crikvenica und Umgebung. Aktion erfaßte etwa 1500 Personen. Unterbringung erfolgte in einem Küstenfort in Kraljevica. Etwa 700, größtenteils reiche Juden sollen bereits nach Italien abgeschoben worden sein. Italienischerseits wird behauptet, daß es sich um Juden italienischer Staatsangehörigkeit handelt. Italienisches Armeekommando in der II. Zone hat nach einer Meldung Anfang November eine Verordnung herausgegeben, nach der alle in der II. Zone befindlichen Juden interniert werden. Juden dürfen ihren Aufenthaltsort nicht verlassen und müssen sich zur Verfügung italienischer Militärbehörden halten. Für Durchführung der Internierung hat italienische Division "Marche" in Dubrovnik auf der Insel Lopud mehrere Hotels requiriert. Ausiedlung der Juden aus dem Raum um Mostar begann am 22.11.42. Insgesamt haben bisher 4 Transporte mostar verlassen. Ein Schiffstransport mit Juden hat Ende November Metkovic (nördlich Dubrovnik) mit unbekanntem Ziel verlassen. Neueste Meldung besagt, daß 800 Juden auf Insel Lopud

Verteiler Nr. 4:

D III (Arb. St.)

- RAM
- .. St. S.
- .. BRAM
- .. Botach. Fitter
- 4 .. Arb. Leiter:
- 1) Pol., 7) Recht.
- 1) Drachid., 9) Ha Pol.
- 10) I. II., 11) Presse.
- 12) Pol., 13) Ru., 14) Inf.
- .. D; Pol.
- .. Dg. Arb. Abt. (wenn nicht Pol. Arb. Abt. ist)
- .. Semmig. Telko.

! Nr.

Lopud (Dubrovnik vorgelegert) und Brac verbracht worden seien. - Beteiligung kroatischer Stellen seit Beginn der Aktion wurde italienischerseits abgelehnt. In Hinblick auf schwierige Verkehrsverhältnisse in diesem von Banden durchsetzten Raum wäre es zweckmäßig, Juden aus den angeführten Lagern per Schiff nach Triest zu überführen und von dort nach Deutschland zu verbringen. Aus sicherheitspolizeilichen Gründen wird Transport der Juden mit Eisenbahn durch Teile des Küstengebietes abgelehnt, zumal damit gerechnet werden muß, daß Transporte von den Aufständischen angehalten und Juden freigelassen werden. - Ich bitte Sie erforderlichen Schritte bei italienischer Regierung einzuleiten.

Bitte RSHA IV B 4 zu beschrichtigen.

Kascha

H299701

485873

BARUH	SALAMON
TOLENTINO	MOŠI
TOLENTINO	RAFAEL
BERNER	JOSEF
MANDOLFO	ALFREDO
VALENCIN	ANGELO
HOROVIC	IGNAC
PURETZ	SAMUEL
DUBELIER	BORIS
LASZLO	HERMAN
FINCI	DAVID
MANDL	JOSEF
MARTZ	SALAMON
WOLLACH	ISIDOR
SPITZER	JOSEF
REISS	HERMAN
NEUMANN	JOSEF
KLEIN	JAKOV
KLEIN	LEO
TOLENTINO	SARI
TOLENTINO	RENI
TOLENTINO	SIMHA
MANDL	JANKA
STEINITZ	LAURA
KLEIN	ADA
FUCHS	LUNA
ŠURÁNYI	SOFIA

1941

1944

יוסף מואנדה
שלומון מעשה
אזידור וילא
יוסף שפיטע
שלומון הייט
יוסף צימיל
יעקוב קליינ
לוי קליינ

יוסף
שלומון
אזידור
יוסף
שלומון
יוסף
יעקוב
לוי

Summary

Emilio TOLENTINO

THE FASCIST OCCUPATION OF DUBROVNIK 1941—1945 AND THE SOLVING OF THE "JEWISH QUESTION"

The present text contains the fragments of the memoirs written by Emilio Tolentino, president of the Jewish community at Dubrovnik, concerning the destiny of the Jews of Dubrovnik during the World War II. The complete writings are preserved in the Archives of the Jewish Historical Museum in Belgrade.

The Jewish community of Dubrovnik numbered, on the eve of the World War II, 148 members only, 87 of whom residing in Dubrovnik itself and the rest from the surrounding smaller localities, but in the course of the first two years of the Nazi occupation, 1941—1942, there arrived in Dubrovnik about 1,600 Jewish emigrants from those regions of Yugoslavia which were under the sway of German troops and Ustaši and where the Jews were being murdered in masses. Gestapo insisted, through the Italian government and with Mussolini's consent, that in the regions occupied by the Italian army, all anti-Jewish measures should be carried out like in the rest of Europe under German occupation and finally that all the Jews should be extradited to the Germans in order to be deported to German concentration camps.

During the first months of occupation, when the civil authority was held by Ustaši, to the Jews were actually applied all measures like on all occupied territories: they had to wear the yellow ribbon, their property was confiscated, they were prohibited to circulate freely through the town, many Jews were arrested and some of them deported to the concentration camps. E. Tolentino gives a description of how the Germans, in July 1941, aided by Ustaši, confiscated the archives of the Jewish community, together with the most important "Pinakes" dating from the 17th century. They could not find the Torahs and other valuable objects from the synagogue, because they were hidden by the Tolentino family at the very beginning of the occupation and these valuables are now again to be found in the old synagogue from the 15th century.

When the Italian military command assumed, in September 1941, also the civil administration, the arrests and deportations stopped, but the Jews lived in great distress. The greatest care of the Jewish community was how to lodge and entertain a large number of refugees, as well as how to collect aid for sending victuals and clothes to concentration camps on the territory of the "Independent State of Croatia" in which the Germans and Ustaši had already imprisoned tens of thousands of Jews. When, in November 1942, the Gestapo exerted a constantly increasing pressure to obtain the extradition of all Jews, the Command of the VIth Italian army corps managed to elude this by forming

itself three concentration camps for those Jews who were at that time in Dubrovnik. These camps were situated in Gruž, Kupari and on the island of Lopud. When the Gestapo was not satisfied with this measure, the Italian command transported the Jews from its occupation zones to the new concentration camp on the island of Rab, where they remained until the Italian capitulation, on September 9, 1943. Several hundreds of young men and girls joined the armed struggle against the German invaders. The older people took part in various activities of the people's authority on the liberated partisan territory.

Of 87 autochthonous Jews of Dubrovnik — not including the refugees who sojourned temporarily in the town — 24 took part in the struggle for people's liberation and 6 of them fell in battle; 27 individuals lost their lives as victims of the fascism.

Emilio Tolentino, predsednik Jevrejske opštine u Dubrovniku

